

HİŞÂM b. HAKÎM

(هشام بن حكيم)

Hişâm b. Hakîm b. Hizâm
el-Kureşî el-Esedî
(ö. 15/636'dan sonra)

Sahâbî.

Hiz. Hatice'nin kardeşi Hizâm'ın torunudur. İsmi ve nesebi hakkında değişik bilgiler verilen annesinin Zübeyr b. Avvâm'ın kız kardeşi olduğu da söylenmektedir. Hişâm, Mekke'nin fethedildiği gün Kureyş'in ileri gelenlerinden olan babası, kardeşleri Abdullah ve Hâlid ile birlikte müslüman olmuştur (8/630). Resûl-i Ekrem'in vefatından önce Medine'ye gittiği ve Hz. Ebû Bekir'in hilâfet döneminin sonlarına kadar orada kaldığı anlaşılan Hişâm'ın sert mizaçlı ve heybetli olduğu, Hz. Peygamber'le yaptığı bir gürüşte ona yenik düştüğü nakledilir. Mescidde namaz kıldırırken Furkân sûresini Hz. Ömer'in kıraatından farklı şekilde okuduğu için Ömer tarafından Resûlullah'ın huzuruna götürüldüğü, Resûl-i Ekrem'in her ikisinin kıraatını da doğru bulduğu kaydedilmektedir (Buhârî, "Huşûmât", 4).

Hişâm b. Hakîm Hz. Ömer'in halifeliği zamanında gerçekleşen Suriye ve Filistin fetihlerinde Humus Valisi İyâz b. Ganm'in maiyetinde bulunmuştur. Ashap içinde üstün ahlâkıyla tanınan Hişâm'ın bu dönemdeki hayatı insanları iyiliğe teşvik, kötülükten sakındırmak üzere çeşitli yerlere seyahat etmekle geçmiş, dine ve akla aykırı gördüğü her işi tenkit etmekten çekinmemiştir. Nitekim İyâz b. Ganm'in cizye ödemeyen Humuslu bazı gayri müslimleri kızgın güneş altında bekleterek cezalandırdığını gördüğü zaman Hz. Peygamber'in, dünyada insanlara işkence yapan kimsenin âhirette aynı ceza ile cezalandırılacağını ifade eden hadisini hatırlatarak onu bu işten vazgeçirmiştir. Hz. Ömer'in dinen uygun olmayan bir işi gördüğünde, "Ben ve Hişâm sağ oldukça bu hareket yapılamaz" dediği belirtilmektedir. Hişâm'ın Hz. Peygamber'den rivayet ettiği hadisler Medineliler ve Şamlılar tarafından nakledilmiş; kendisinden Cübeyr b. Nüfeyr, Urve b. Zübeyr, Katâde el-Basrî gibi muhaddisler rivayette bulunmuştur. Altı hadis rivayet eden Hişâm'ın en önemli rivayeti cizye ödemeyen gayri müslimlerle ilgili olanıdır. Onun bu rivayeti ve kendisi hakkındaki diğer bazı rivayetler *Şahîh-i Buhârî* ve *Şahîh-i Müslim* ile Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin sünenle-

rinde ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde (III, 403-404) yer almaktadır.

Hişâm b. Hakîm'in vefat tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 15 (636) yılından sonra öldüğü anlaşılmaktadır. Onun 13 (634) yılında Ecnâdeyn Savaşı'nda şehid düştüğü şeklindeki rivayet ise doğru değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 403-404, 468; Buhârî, "Huşûmât", 4; a.mlf., *et-Târîhu'l-kebir*, VIII, 191-192; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 53; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, III, 434; İbn Abdülber, *el-İstâb*, III, 593; IV, 1538; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), V, 398-400; Nevevî, *Tehzîb*, I/2, s. 137; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 44, 45, 51-52; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: 'Ahdü'l-hulefâ'i'r-râşidîn*, s. 663; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VII, 52, 54; Fâsî, *el-İkdû's-semîn*, VII, 370-372; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 603; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 37; Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 83; Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 286.

MEHMET ALİ SÖNMEZ

HİŞÂM b. SÂLİM

(bk. CEVÂLİKÎ, Hişâm b. Sâlim).

HİŞÂM b. UBEYDULLAH

(هشام بن عبيد الله)

Hişâm b. Ubeydillâh er-Râzî
(ö. 221/836)

Hanefî fakihî ve muhaddis.

Babasının adı bazı kaynaklarda Abdullah şeklinde geçmektedir. Sem'ânî, Hişâm'ı ehl-i bid'atın karşıtı olarak Sünnî nisbesiyle anılanlar arasında saydığı gibi Rey köylerinden Sin'e nisbetle Sinnî diye anıldığını da belirtir. Yâkût el-Hamevî ve İbnü'l-Esir ise yalnız Sin'e nisbetini kaydetmişlerdir. Hişâm, fıkıh Ebû Hanîfe'nin talebeleri Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den öğrendi. Şeybânî'nin onun Rey'deki evinde vefat etmiş olması talebesiyle olan yakınlık derecesini göstermektedir.

Birçok âlimden ders aldığını ve ilim uğrunda 700.000 dirhem harcadığını söyleyen Hişâm re'y taraftarı olmasına rağmen hadis rivayetiyle de meşhurdur. İbn Ebû Zi'b, Mâlik b. Enes, Hammâd b. Zeyd, Ebû Avâne, Leys b. Sa'd, İbn Lehîa gibi âlimlerden hadis rivayet etmiş; kendisinden Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs er-Râzî, Ahmed b. Furât, Bakıyye b. Velîd, Muhammed b. Saîd el-Attâr, Hasan b. Arafe ve başkaları rivayette bulunmuştur. Hişâm'ı Ebû Hâtim "sadûk", İbn Hibbân ve Ebû

İshak eş-Şirâzî "leyyin" olarak vasıflandırmışlardır. Bir rivayete göre de İbn Hibbân onu "sika" olarak kabul etmiş, bazı hadisleri ise mevzû görülerek terkedilmiştir.

Hişâm b. Ubeydullah'ın *en-Nevâdir* ve *Şilâtü'l-eşer* adlı kitapları kaynaklarda zikredilmektedir. Bunlardan ilki Serahsî'nin *el-Mebsût*'unun kaynaklarından (meselâ bk. *el-Mebsût*, II, 163, 193; III, 16). İmam Muhammed'e ait *el-Câmi'u'l-kebir*'in Haydarâbâd neşrinde (1356) Hişâm b. Ubeydullah'ın *en-Nevâdir*'inden yapılan ilâvelere de yer verilmiştir (*DîA*, VII, 110).

BİBLİYOGRAFYA :

İcî, *eş-Şikât*, s. 458; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 67; Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 138; Serahsî, *el-Mebsût*, II, 163, 193; III, 16; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), III, 326-327; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ*, III, 174; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 269; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 150; İbn Kudâme el-Makdisî, *'Ulemâ'ü'l-hadîs*, II, 19-20; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, X, 446-447; a.mlf., *el-İber*, I, 302; a.mlf., *Mizânü'l-tidâl*, IV, 300-301; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, I, 387-388; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muqıyye*, III, 569-570; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 47-48; a.mlf., *Lisânü'l-Mizân*, VI, 195; Keşfü'z-zunûn, II, 1081, 1981; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 49; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 223; *Hedıyyetü'l-ârifîn*, II, 508; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 87; Sezgin, *GAS*, I, 433; Yunus Vehbi Yavuz, "el-Câmiu'l-kebir", *DîA*, VII, 110.

MEHMET ERDOĞAN

HİŞÂM b. URVE

(هشام بن عروة)

Ebû'l-Münzir (Ebû Abdillâh)
Hişâm b. Urve b. ez-Zübeyr
b. Avvâm el-Kureşî
(ö. 146/763)

Muhaddis tâbi.

Muharrem 61'de (Ekim 680) Medine'de doğdu. Esedî ve Zübeyrî nisbeleriyle de anılır. Ashaptan Abdullah b. Ömer, Sehl b. Sa'd, Câbir b. Abdullah ve Enes b. Mâlik'i gördü. Henüz on yaşlarında iken İbn Ömer'in yanına götürülmüş, o da saçını okşayıp kendisine dua etmiştir. Hişâm babasından, amcası Abdullah b. Zübeyr, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf, İbnü'l-Münkedir, Amr b. Şuayb, İbn Şihâb ez-Zührî, Ebû'z-Zinâd ve hanımı Fâtıma bint Münzir gibi muhaddislerden hadis rivayet etti. Kendisinden on üç yaş büyük olan Fâtıma amcasının kızı olup Esmâ bint Ebû Bekir es-Siddîk, Resûl-i Ekrem'in hanımı Ümmü Seleme ve Amre bint Abdurrahman'dan hadis nakletmiştir. Hişâm b. Urve'den Eyyûb es-Sahtiyânî, Ma-

mer b. Râşid, İbn Cüreyc, Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî, Leys b. Sa'd, Mâlik b. Enes, Abdullah b. Mübârek, Süfyân b. Uyeyne ve Yahyâ b. Saïd el-Kattân gibi tanınmış muhaddisler hadis rivayet ettiler. Hişâm, kendisine büyük değer veren Halife Mansûr devrinde (754-775) muhtemelen onunla görüşmek üzere üç defa Kûfe'ye gitti. Bu sebeple Kûfeli hadis talebeleri de ondan hadis öğrenme imkânını buldular. Hişâm'ın bir ziyaretinde 100.000 dirheme ulaşan borçlarını ödeyebilmek için halifeden yardım istediği, onun da kendisi gibi bir âlimin bu kadar büyük borç altına nasıl girdiğini sorduğu, Hişâm'ın Allah'a (bir rivayete göre Allah'a ve emîrül'l-mü'minîne) güvenerek çocuklarını evlendirip onlara birer ev aldığını söylemesi üzerine Mansûr'un borcunu ödedikten başka ayrıca 10.000 dirhem ihşanda bulunduğu kaydedilmektedir.

İbn Sa'd, Yahyâ b. Maïn, Ebû Hâtim er-Râzî gibi âlimler Hişâm'ın sika olduğunu söylerken çok hadis rivayet ettiğini de belirtmişlerdir. Ali b. Medîni onun hadislerinin 400'ü bulunduğunu, Zehebî ise 1000'den fazla olduğunu söylemiştir. Ya'kûb b. Şeybe, Hişâm'ın sika bir râvi olup Irak'a gitmeden önce rivayet ettiği hadisleri herkesin kabul ettiğini, ancak Irak'a gittikten sonra rivayet konusunda daha gevşek davrandığını ve babasına ait olmakla beraber ondan bizzat duymadığı hadisleri duymuş gibi nakletmeye başladığını ileri sürmüştür. Rivayetlerini ihtiva eden kitapları Bağdat'a götürmediği için bu hatalara meydan verdiği anlaşılan Hişâm'ın Medineliler tarafından rivayet edilen hadisleri daha makbul sayılmaktadır (İbn Receb, II, 604-605). İleri yaşlarda Hişâm'ın rivayetleri birbirine karıştırdığı yolundaki bir iddiayı sadece İbnü'l-Kattân el-Mağribî ileri sürmekte, Zehebî ve İbn Hacer el-Askalânî gibi âlimler ise bu iddianın gerçeğe uymadığını, hâfızası biraz zayıflamış olsa bile onun rivayetleri birbirine karıştırmadığını söylemektedirler. Hişâm'ın rivayet ettiği hadisler *Kütüb-i Sitte*'de yer almakta, âlî rivayetleri *el-'Avâlî min hadîsi Hişâm b. 'Urve* adlı eserde bulunmaktadır (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 61).

Hişâm b. Urve 146 (763) yılında Bağdat'a Halife Mansûr'un yanına gitti ve orada vefat etti. Ölüm tarihi 145 ve 147 olarak da kaydedilmektedir. Cenaze namazı Mansûr tarafından kılınmış ve Hayzûrân Kabristanı'na defnedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 321; a.e.: *el-mütemmim*, s. 229; Zübeyrî, *Nesebü Kureys*, s. 248; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VIII, 193-194; a.mlf., *et-Târîhu's-sağir*, II, 83; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 37-42; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 80-82; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 381; VI, 34-47; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, I, 144-145; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 141-160*, s. 320-323; a.mlf., *Mizânü'l-İtidâl*, IV, 301-302; İbn Receb, *Şerhu 'İlletü't-Tirmizî* (nşr. Nureddin İtr), [baskı yeri yok], 1398/1978, II, 604-605; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 48-51; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 218-219.

M. YAŞAR KANDEMİR

HİŞÂMİYYE

(الهشامية)

Şia âlimlerinden

Hişâm b. Sâlim el-Cevâlikî'nin

(ö. m. VIII. yüzyılın sonları)

görüşlerini benimseyenlere
verilen isim

(bk. CEVÂLİKÎ, Hişâm b. Sâlim).

HİŞÂMİYYE

(الهشامية)

Mu'tezile âlimlerinden

Hişâm b. Amr el-Fuvâtî'nin

(ö. 218/833'ten önce)

mensuplarına verilen isim

(bk. HİŞÂM b. AMR).

HİŞÂMİYYE

(الهشامية)

Şia âlimlerinden Hişâm b. Hakem'in

(ö. 179/795)

görüşlerini benimseyen

ve Hakemiyye olarak da anılan

Şii grup

(bk. HİŞÂM b. HAKEM).

HİTÂBET

(الخطابة)

Etkili ve güzel konuşma sanatı,
retorik.

Arapça aslı hatâbe olan kelime "hutbe okuma, güzel söz söyleme, vaaz ve nasihat etme" gibi anlamlara gelir. Terim olarak "bir topluluğa bir maksadı anlatmak, bir fikri açıklamak, öğüt vermek, bir görüşü benimsetmek, bir eyleme teşvik etmek gibi amaçlarla yapılan güçlü ve etkili konuşma veya güzel konuşma sanatı" mânasında kullanılır. Konuşan kişiye *hatîb*, yaptığı konuşmaya da *hitâbe* denir.

İlk defa para karşılığında hitâbet dersi veren ve bu konuda kitap yazan kişinin Sicilyalı Koraks (m.ö. V. yüzyıl) olduğu bilinmektedir. Koraks Grekçe'de "karga" anlamına geldiğinden İslâmî kaynaklar ondan Gurâb el-Hatîb diye söz ederler (İbnü'l-Kiftî, s. 109). Öğrencisi Tisias da onun koyduğu ilkeler doğrultusunda hitâbetle ilgili bir eser kaleme almış, ayrıca Atina'nın en ünlü hatiplerinden Lusias, Gorgias ve Isokrates'i yetiştirmiştir. Bunlar diyalektîği (cedel) başarıyla kullanan, herhangi bir konuda rahatlıkla polemiğe kapılabilen birer sofist olarak da tanınıyorlardı. Bu dönemde hitâbet bir sanat dalı olmanın yanında iyi gelir getiren bir meslekti. Yunan şehir devleti sisteminde politikacıların halk meclisinde temsil ettikleri kesimin çıkarlarını başarılı bir şekilde savunabilmeleri için iyi birer hatip olmaları gerekiyordu. Bu ihtiyacı karşılamak üzere hitâbet kursları açılıyor, bunun yanı sıra gezgin hatipler tarafından isteyenlere para karşılığında ders veriliyordu. Fakat sofistlerce hitâbetin amacı doğruyu ortaya çıkarmak değil muhatabı kandırmak ve ona kendi görüşünü kabul ettirmektir (Eflâtun, *Gorgias*, s. 453^a). Bundan dolayı hatipler kelime oyunlarına başvuruyor, kavramlar üzerinde keyfî yorumlar yapıyorlardı. Bu anlayış giderek kavram kargaşasına, şarlatanlığa ve sofistlik mantığının yayılmasına yol açmıştı.

Antik dünyanın üç büyük filozofu Sokrat, Eflâtun ve Aristo bu zihniyetle mücadele etmişlerdi. Ancak düşüncenin yapı taşları durumunda olan kavramları sorguladığı için Sokrat da sofistlikle suçlanmış, zayıf delili güçlü, güçlüyü zayıf göstermenin yöntemini öğreterek gençlerin zihnini çeldiği ileri sürülmüştü (Eflâtun, *Savunma*, s. 38^a). Eflâtun "ikna ve inandırma sanatı" olarak tanımladığı hitâbeti şiddetle eleştirmiş ve hatipleri, hakikat bilgisine sahip olmaksızın inandırma yollarına başvurdukları için reddetmiştir. Ona göre hatip, daima kendi üstünlüğünü öne çıkararak kalabalığın takdirini kazanmayı amaç edindiğinden tamamen sahte değerlere dayanmaktadır; dolayısıyla şiir gibi hitâbetin de ideal devlette yeri yoktur. Bu alandaki görüşlerini *Gorgias*, *Phaidros* ve *Devlet* diyaloglarında dile getiren Eflâtun, özellikle dönemin en tanınmış sofisti ve hitâbet hocası Thrasy-makhos'u ağır bir dille eleştirmiştir (*Devlet*, s. 336^b, 343^d). Aristo ise İslâm mantıkçıları tarafından *Kitâbü'l-Hatâbe* adıyla tanınan ünlü *Rhetorica*'sında, daha önceki ve çağdaşı ünlü hatiplerin ve bu konuda yazan müelliflerin görüşlerini aktar-